

Владимир ЦВЕТКОВСКИ

ПИШУВАЊЕТО НА ЧИКАШКИОТ ДНЕВЕН ПЕЧАТ ЗА НАСТАНИТЕ ВО МАКЕДОНИЈА ВО ДЕНОВИТЕ НА ИЛИНДЕНСКОТО ВОСТАНИЕ

Проучувањето на извештаите и напасите во странскиот печат за настаните во Македонија во периодот на Илинденското востание може да даде драгоцен податоци за многу акции на македонските востаници во она време.

Не случајно се определивме за изложувањето на написите во чикашкиот печат, поточно за најпопуларниот весник „Chicago Dayly Tribune“. Од извештајот на јубилејниот зборник на весникот „Народен глас“ од 1918 година, кој излегува во САД, се истакнува дека во мугрите на Илинденското востание во Соединетите Американски Држави наши иселеници воделе жива политичка активност за што тие покренувале и дневни листови и всеници.¹

Со цел да обрнеме внимание на пишувањето на американскиот печат тука наведуваме дел од написите во весникот „Chicago Daily Tribune.“

Написите за Македонија почнуваат зачестено да се јавуваат од 6 август 1903 година. Под тој датум весникот со крупен наслов соопштува:

¹ В. Цветковски „Стремежот на Македонците во САД за одржување на својата национална самобитност“ *Историја* XIV, 2, 1979 стр. 109—116.

По препорака на Македонскиот револуционерен комитет од Битола бил испратен д-р Спас Шумков со цел да ги организира Македонците во САД за да дадат материјална и морална поддршка на македонското дело. Во Чикаго во 1902 година почнал да излегува весникот „Борба“ чиј главен редактор бил Спас Шумков, во кој соработувале уште и Марко Калудов, Ѓорѓи Зафиров и А. Стојчев. Во весникот се печателе статии и на англиски јазик со што успеал да го сврти вниманието на американската јавност за македонското прашање и веќе некои чикашки весници јавувале дека „десетици илјади Македонци се обучувале во Америка и биле спремни да заминат за Македонија.“

6 август 1903 г.

**1. Македонците велат дека револуцијата е веќе на пат
Се вели исто така дека востанието се шири**

Софија, 5 август. Македонскиот револуционерен комитет, се додава, објавил војна, во неколку окрузи и иако извештајот не е потврден тоа верување е општо, што се поткрепува со фактот дека Портата испратила итно сили во вознемирените краеве наместо да ги повлекува силите, исто така таа испрати и известување до своите претставници насекаде по Европа, опишувајќи ја ситуацијата како крајно вознемирувачка, истакнувајќи ја својата намера да го зачува редот по секоја цена.

2. Се вели дека востанието се шири

Македонците овде истакнуваат дека е прокламирана револуција во Битолскиот вилает минатата недела согласно со одлуката на централните револуционерни сили во окрузите на Битола, Ресен, Охрид, Дебар, Кичево, Порече, Крушево, Прилеп, Серес, Кајлари и Демир Хисар, и дека едновременно во сите нив започнале непријателствата.

Во споменатите краеве се прекинати сите телеграфски врски. Во еден извештај од Солун што пристигна вчера се соопштува за експлозии од динамит во близината на Битола и дека владее голема вознемиреност што ги навело властите да преземат посебни мерки на претпазливост.

Во извештаите што пристигаат се тврди дека во Солун пристигнале неколкумина нихилисти и се страхува од избувнување жестоки немири кои биле предвидени за 1 септември, на роденденот на Султанот, иако можно е тие да се случат порано.

3. Цариград е алармиран

Цариград, 5 август. Извештаите што се примени овде зборуваат за алармантно ширење на немирите во Македонија и ги обновуваат стравувањата дека револуцијата која долго се закануваше е крената. Се истакнува дека македонските востаници нападнале и запалите три муслимански села во Битола. На некои места телеграфските линии се пресечени и дојде до две нови експлозии од динамит на пругата меѓу Солун и Битола, каде што се појавиле неколку македонски вооружени групи. Од овие причини Портата се откажа од помислата за повлекување на турските војски и презема свирепи репресалии да ги

запре немирите. Со најголема брзина се испраќаат зајакнувања по сите вилаети.²

7 август 1903 г.

4. Војната на Балканот е близу

Крената во воздух една палата и убиени се педесет Турци. Портата им наредува на албанските трупи да ги убиваат востаниците и секако дека ќе се преземаат мерки. Најкритична е состојбата во околицата на Битола. Востаниците употребуваат големи количини динамит. Избран е водачот на востаниците.

Солун, 6 август. Еден специјален гласник од Битола соопшти дека востаниците со динамит го дигнале во воздух конакот (палатата) на пашата во градот Крушево дваесет и три милји северно од Битола. Убиени се педесет и три Турци.

Една чета отомански војници го запалила селото Дихово близу Битола.

Во Битола се испратени осум баталјони турска војска од Косово, а во Солун три баталјони.

Телеграфската врска со Битола сè уште е во прекин.

5. Мерките сигурно ќе следат

Цариград, 6 август. На специјалниот состанок на кабинетот беше решено да се преземат најостри мерки за да се спречи револуционерниот избув во Битолскиот вилает. За таа цел ќе се употребат албански трупи и ваквите мерки неизбежно доведуваат до масакри. Бугарскиот егзарх беше повикан во палатата „Јилдија“ во средата и му беше речено да го направи последниот чекор кај верниците за да го остават оружјето за да се спречи крвопролевањето.

6. Се известува за широкораспространети рушења

Софија, Бугарија, 6 август. Весниците известуваат дека се враќа принцот Фердинанд.

Во извештаите што овде се примени се вели дека житата се уништени и моставите се кренати во воздух во околните на Битола и Солун каде што македонскиот комитет ја објавил револуцијата.

² Во некои извештаи стои бугарски востаници и Бугари, извештаите недвосмислено зборуваат за настаните во Македонија.

7. Водач на востанието е Боирс Сарафов

Лондон, 6 август. Во еден извештај на една новинска агенција од Виена се вели дека Македонскиот централен комитет го одредил 31 август како датум за општо востание и дека Борис Сарафов, еден од водечките македонски агитатори, е назначен за главен командант на револуционерните сили, со Алексиев како негов главен заменик.

Лондонските весници објавуваат писма датирани кон крајот на јули во кои се опишува македонската ситуација, што покажува дека Комитетот вршел сериозни подготовки за востание по завршувањето на жетвата.

Меѓутоа, Турците покажуваат поголема подготвеност од кога и да било за да задушат секаков вид востание уште во самиот зародиш. Но трупите на империјата, кои се слабо платени, слабо хранети и разјарени од продолжувањето на кризата, ги ограбуваат селаните и се подготвени на секакви варварства дури и при најмал повод.

8 август 1903 г.

8. Општо востание на повидок

Се верува дека долго претскажуваното општо востание во Македонија почнало со сета жестина. Меѓу сериозните знаци за ваква состојба претставуваат незадоволството и непослушноста што владее меѓу турскиот редиф или резервистите. Една единица резервисти дезертирала кај Прилеп во групи од по дваесет и триесет души. Се соопштува дека по пристигнувањето во своите домови тие им ги продале пушките на востаниците.

Војски се концентрираат близу Крушево, кое е на десетина миљји од Битола.

Востаниците ги напаѓаат турските војници по сите делови на Македонија. Тие запалиле големи количини сточна храна кај Саманли, Авдирил и Харманли и однеле голем плен.

Група од 300 востаници се појавила близу железничкиот мост на реката Вардар, на два часа далечина од градот.

Портата потполно алармирана концентрирала 80.000 војници во востаничките краеве и ги известила резервистите да бидат спремни да се придружат секој момент.

9. Бугарија чувствува дека ќе дојде до немири

(Телеграфски до „Chicago Tribune“)

Софија, 7 август. Востанието во Македонија се шири. Султанот го повика бугарскиот егзарх да го употреби своето вли-

јание за смирување на македонските христијани кој изјавил дека такво нешто не доаѓало предвид.

Бугарската влада, преку своите дипломати, побарала силите да влијаат врз Портата таа да не доведува башибозук во борбите со востаниците.

Избувнувањето на неодамнешното востание, за кое се веруваше дека не е можно, предизвика сензација насекаде. Се верува дека нанјовата провокација на турската војска ги довело востаниците во очајание. Се стравува да не дојде до општо движење по масакрите над мирните Македонци од страна на турската војска.

Вчера и денес истакнати Македонци одржаа состаноци на кои се расправаше за мерките што треба да се преземат за помош на настраданите во востанието, но некоја конкретна одлука не беше донесена.

9 август 1903 г.

10. Убиен рускиот конзул

Солун, 8 август. М. Ростовски, руски конзул во Битола, на кого пукал и го убил еден турски војник затоа што конзулот му префрлил што не го поздравил. Недостасуваат поединости за убиството.

11. Турција е соочена со општо востание

Стоилјадна војска на Султанот е ангажирана за задушување на избувнувањата вдоль бугарската граница.

Повик до сите.

Англиската комисија за Балканот бара Кабинетот да преземе чекори да се прекине војната на Блискиот Исток

(Телеграфски до „Chicago Tribune“)

Лондон, 8 август. Турција се најде очи в очи со друга криза во Македонија и се чини дека војната со Бугарија е прашање на фрлање ждрепка.

Сиот регион на Балканот е во пламен и постојано се дотураат турски војски за да ги скршат востаничките групи. Експлозиите од динамит се секојдневна појава.

Денес пристигна веста за убиството на М. Ростковски, рускиот конзул во Битола, кого го убил еден турски војник.

Турција непрекинато дотура војска на бојното поле со надеж да го скрши востанието пред да заземе размери на граѓанска војна. Сто илјади војници се наоѓаат пред границата на Бугарија.

12. Турција апелира до силите

Портата испрати циркуларно писмо до силите, објаснувајќи ги своите напори да го спроведе австриско-рускиот план за реформа, изразувајќи големо жалење заради недовербата што се искажува спрема добрите намери на владата на Султанот.

По овој дипломатски чекор може да се очекува убиствата да добијат значителни размери, до што веќе дојде во битолскиот округ. Потребата од доверба во Западна Европа, нема сомнение, се чувствува посилено од кога и да било што се должи на неизлечивата недоследност на Турчинот што тој секогаш ја исполувал кога станува збор за извршување на ветувањата за административна реформа.

12 август 1903 г.

13. Облакот на војната сè потемен

Немирите на Балканот се шират во околиите на Скопје и Едрене

Бројот на востаниците изнесува 30.000 души

Железничкиот сообраќај речиси сиот е прекинат и многу мостови се дигнати во воздух.

Софија, Бугарија, 11 август. Македонската револуција се рашири во околиите на Скопје и Едрене.

Сега се тврди дека востаничките вооружени сили што се наоѓаат на бојното поле бројат 30.000 души.

Сообраќајот на железничката пруга Скопје — Солун е на мртва точка. Телеграфските жици се прекинати и многу мостови се срушени. Еден мост долг 180 стапки близу Гевгелија е дигнат во воздух со динамит.

Опишувајќи ги неодамнешните воени операции, официјални претставници на Македонскиот револуционен комитет соопштија дека на 2 август востаниците уништиле три единици турска војска во битолскиот крај, која броела сто души, го нападнале градот Кичево, но не успеале да го заземат. Потоа го уништиле селото Другово како казна на населението што помагало при одбраната на Кичево. Христијанските села Смилево, Крушје и Болно Турците наполно ги уништиле затоа што селаните пукале на турските војници.

Официјалните претставници порекнуваат дека биле вршени насилства над мирното турско население, зашто македонските водачи забраниле по секоја цена од животот да се вршат какви било насилства над турските жени и деца, како и над оние што не учествуваат во борбите.

Претставителите на Македонскиот револуционен комитет соопштија дека Едрене бил седмиот револуционерен округ на чело со водачот Герциков со капетаните Икономов и Мацаров.

*
* * *

Ваквите написи во странскиот печат, покрај тоа што тие како еден вид хроника ги следат настаните сврзани со Илинденското востание, тие исто така го одразуваат одјекот што настаните го имале во светот. При оценувањето на историската вредност на овие извештаи, согласно со историската вистина на настаните, потребно е истите да се подвргнат на прецизна научна анализа. Без да даваме оценка врз овие извештаи ние сакавме само да укажеме на евентуалниот придонес што овој вид хроники би можеле да го дадат во пополнувањето на извесни празнини и во расветлувањето на извесни настани што паднале во заборав или не се евидентирани. Не треба посебно да се нагласува дека систематското издавање на овој вид журналистичка граѓа сврзана со историјата на македонскиот народ може да биде од голема полза за расветлувањето на историските настани од поблиското и неодамнешното минато.

Материјалот е ексцерпиран од дневните написи во весникот „Chicago Dayly Tribune“.